

a németalföldi és olasz minták nyomán lett divat a kendőkkel és textíliákkal való kereskedés az Északi-tenger mellékén. Ezzel együtt bemutatja a szerző a korai textilipart és annak termékeit, valamint e termékekkel való kereskedést, nemkülönben ennek következményeit a német nemesi és lovagi társadalomra.

Bumke tanulmányköteteiben különös figyelmet szentel az idegen és külföldi, ezek között is a francia kulturális és társadalmi hatásoknak. Így elsősorban maguknak a franciás kultúrhatásoknak köszönhetően jelenik meg a palotának, a „palast”-nak a terminusa, ami gyakorlatilag megfelel a német „Vorwerck”-nek, a korai al-lódiumnak. Vagyis a helyi és lokális palotákban vagy palastokban – melyekben pl. a rablólovagok is élhetnek – jelentkeznek másként a „Gutsbetrieb” számára szolgáló és dolgozó, paraszti függőségben lévő elemek. A feudális „Lehensbeziehung” (hűbéri viszony) egyszersmind a francia kultúra, oktatás és költészet hatásait is jelenti a német nemesi és lovagi társadalom kultúrájában. Az egyes fejedelmi udvartartások luxusában és pompájában – a lovagi életforma velejárói – a francia befolyás felismerhető.

Ahogy jeleztük, Bumke munkája elsősorban szellemtörténeti orientációjú, azonban az irodalmi és a mindennapi életre vonatkozó forranyagok, pl. a „Sachsenspiegel” alapján a mindennapi élet alapjait képező gazdasági alapokat és azok tartópilléreit és elemeit is kibányássza a szerző. A franciás hatásoknak, továbbiakban a német szellemiségben, a német nemesi és lovagi életvitelben és -módban nagy szerepet tulajdonít az egyházi lovagrendek („milites Christi”) és azok alapításán túl olyan francia kulturális központ hatásainak, mint a „Cluny” kolostoréi. A továbbiakban egyes udvarok, „curtis”-ok és fejedelmi udvarok életmódját és mindennapi életvitelét követi nyomon. Így többek között olyan jelenségeket vizsgál, mint az udvari lakomák, e lakomák étkezletei és étkezési szokásai, továbbá elemzi az udvari nép öltözködését és annak luxusát, majd az udvari életforma egyes megnyilatkozásait, mint pl. a szerelmi kapcsolatok és családi magánélet. Kitér a lovagi párviadalokra is. Mivel a fejedelmi udvartartást, majd annak gazdasági alapjait irodalmi anyagokon (mindegyiknél a költészetben) keresztül mutatja be, részletesen tárgyalja a költészetet előadók szerepét is a fejedelmi udvartartásokban. Külön figyelmet szentel a lovagi szerelmi életnek és általában a házasságkötési szokásoknak. Az irodalommal kapcsolatosan hangoztatja annak írásbeliségét, de nem feledkezik meg arról, hogy ott van a szóbeliség, a „Mündlichkeit” hagyománya is a német nemesség és lovagság 10–12. századi udvari életvitelében és kultúrájában. A szóbeliség hangsúlyozása azért érdemel figyelmet, mert például a német-római császársághoz nem tartozó országok esetében és az Árpád-házi királyok Magyarországa esetében e korszakban pl. a birtokok adományozása is olykor szóbelileg történt. Nyilvánvaló tehát Bumke analíziséből következően az írásbeliség szerepe, s ezzel párhuzamosan a szóbeliség egyenrangúsága e kor szellemi és jogéletében.

Tagányi Zoltán

MARGARET THATCHER

THE DOWNING STREET YEARS

London, 1993. 914 p.

Margaret Thatcher visszaemlékezését csaknem minden napi- és hetilap ismertette a megjelenését követő napokban. Közéleti személyek, újságírók és történészek megkaphatták előre a még nem teljesen kész munkát, amelyet valamennyi ismertető stílusában kellemesnek, olvashatónak, mégha személytelennek is tart. Csak azokat a részeket lehet személyesnek mondani, amelyek nagyrészt Thatcher naplói alapján, illetve a két falklandi háborúval foglalkozó fejezetet, a személyes jellemzéseket és lemondásának körülményeit. A személytelenség a kötet további fejezete tekintetében nem azt jelenti, hogy objektív és személytelen történelmet kapunk, hanem hogy a stílus és előadásmód személytelen kissé, mert a mondanivaló mindvégig – akárci írta is vagy fogalmazta – Thatcher ideológiát tükrözi.

Azt nem lehet mondani, hogy új dologgal állunk szemben, hiszen nem minden politikai emlékirat lát napvilágot a szerző megfogalmazásában. A Thatcher asszony által annyira analógként emlegetett Churchill-időszak végén a Churchill-emlékiratokon is számosan dolgoztak, de Churchill meghagyta munkatársai stílusát, egyéniségét. Mint arra Robert Blake, a kitűnő konzervatív történész utal: Churchill azt mondta az egyik történésznek, aki segítette megfogalmazni második világháborús emlékiratait, hogy „ez nem történelem, ez az én variánsom”. („This is not history, this is my case.”) Thatcher műve is vitathatatlanul az ő variánsa.

A kötetből kitűnnek Margaret Thatcher jellemvonásai. E vonások nem nélkülözik az önhittséget, a magabiztosságot, a maga igazában való meggyőződést és macacsságot, illetve egy olyanfajta kabinetkormányzás be-

vezetését, amelyet a demokratikus látszat mögött az „egyeduralkodás”, az eltérő véleményhez ragaszkodó minisztertertsak menesztése jellemezett. Ugyanakkor ennek a tekintélyelvű kormányzásnak az őszintesége s annak a hangsúlyozása, hogy mindez a brit nemzet érdekében történik, sok, az átlagnál messzebb tekintő embert is megnyert átmenetileg, tisztelőjévé tett, nem beszélve a számos hízelgőről és talpnyalóról. A történészek egy része képes volt ideológiai alapot adni „thatcherizmushoz”, és azzal táplálni a nemzet önértetét, hogy Churchillhez felmagasodó miniszterelnökkasszonnyal rendelkezik Nagy-Britannia. Az a tény, hogy Thatcher asszony volt, sok vonatkozásban nem volt döntő. A Labour-párti demokratikus, valamint radikális nőmozgalmak, szervezetek, a férfi irányultságú angol társadalommal szembeforduló és alulról szervezkedő nőkritikusok évtizedeken keresztül hangosan és eredményesen bírálták miniszterelnöknőjüket, akinek soha nem állt elméletének még a peremén sem a nők helyzete. Milliomos férjjel a háttérben akkor kezdte politikai pályáját, amikor ikergyermekei már felnőttek, nem vádolható tehát azzal, hogy a gyermeknevelés, háztartás és a munka gondjaival úgy kellett volna megbirkóznia, mint az ország női lakosságának. Ennek ellenére, mint kémikus, nyitott volt a modern higiénia és étkezéstudomány kérdései iránt, mint sok más kérdéssel kapcsolatban is. Azonban egyre önéledebben feledkezett a 20. század végén már nem járható nyers kapitalista gondolkodásba, amely a piacra, a gyors nyereségre, az egyén erejére és kitartására épít. Eközben a külkereskedelem, az iparba való befektetés huzamosan hanyatlott, az országnak lassan rosszabb lett a pénzügyi helyzete, mint Olaszországnak, a főiskolai hallgatók száma csökkent, az írástudatlanok száma növekedett, és bár a kormányzat fenn hirdette, hogy az országos és nagyrészt ingyenes egészségügyi szolgálatot meg kívánja őrizni, sürgős operációk elmaradása miatt nőtt a szükségtelenül elhunytak száma.

Az emlékirat persze nem erről szól, hanem főleg a külpolitikáról. A német, angol, francia kapcsolatok álltak Thatcher politikájának előtérben Európában. Thatcher a német újraegyesülés kérdésében kritikus saját politikájával kapcsolatban. Az egyesülést legszívesebben lelassította volna, de a német nacionalizmus szerinte túl erős volt. Nem él a kritika fegyverével a falklandi háborúval, a Belgrano elsüllyesztésével kapcsolatban, inkább külügyminiszterét ejtette, semmint a maga nézetét vette volna vizsgálat alá. Nem kedvelte a Foreign Office-t, az ott szolgáló köztisztviselőket túlságosan kompromisszumkésznek jellemzi. Kivételt persze tesz néhány nagykövetével, akik hozzá hasonló nézeteket képviseltek.

A külpolitikához tartozik Thatcher Szovjetunióhoz és a szocialista államokhoz fűződő viszonya. Amikor 1983-ban a hidegháború ismét fellángolt – a szovjetek által 269 áldozatot követelő dél-koreai repülőgép lelővétele idején –, szeminárium indult Angliában a Szovjetunióról. Ekkor ismerte meg Thatcher Gorbacsovot, akivel – úgy vélte – később üzenet lehet kötni. 1984-ben volt először Thatcher a Varsói Szerződés egyik országában, Magyarországon, ahol osztatlan tetszést aratott a lakosság körében, és ahol Kádár János meglehetősen jó benyomást tett rá, s akít a helyzet urának értékelt.

A memoárt ismertető többsége nagy érdeklődéssel idézi fel, mi okozta hanyatlását. Az egyéves bánysztrájjal és vezetőjükkal Scargill-lal szemben a thatcheri politika csak visszatekintőleg látszik elkerülhetetlenül „sikeresnek”, akkori kimenetele kétes volt. Sikerral kecsegtetett számos gazdasági és pénzügyi intézkedés, főleg a nyolcvanas évek második felében, a Japánból jövő befektetés.

Nem volt gazdasági csoda Thatcher Angliájában, s ezért nem a menesztett kül- vagy pénzügyminiszter volt felelős. A különutat választó brit pénzügyi politikát már 1985-től közös nevezőre kellett volna hozni a közös piaci, főleg a francia Jacques Delors-féle javaslatokkal kapcsolatban is. Sem az ország pénzügyi, sem jóléti, sem oktatási politikájában nem tudtak megállapodni, a megoldás minduntalan a Thatcherrel szemben álló miniszter menesztése volt. A közösségi adó bevezetésének (a házadóval ellentétben, amely a tulajdont, nem a tulajdonban tartózkodók számát tartotta mérvadónak) kormányellenes hatását Thatcher sem bevezetése idején, sem utólag – emlékirata szerkesztése közben – nem mérte fel. Ebben, mint annyi másban is megmutatkozik, hogy fel sem vetődött benne a kérdés: miért nem kedvelték annyian.

A könyv utolsó harmada igazából elárulja, hogy szerzője mennyire saját ítéletének foglya, mennyire nem mérte fel népszerűtlenségét és növekvő elszigeteltségét. Nem tudta elfogadni a kormányzás szokványos szabályait. Hiába változtatta külügy- és pénzügyminisztereit, a probléma fennmaradt: Európával vagy anélkül. Egyik minisztertársra találon jegyezte meg: „Thatcher asszonyt az tette tönkre, hogy ragaszkodott megváltoztathatatlan véleményéhez, amelyet a nemzete egyeduralkodó képviselőjének tartott”. Így, amikor makacssága miatt megvált a konzervatív eszmény nálánál jobb képviselőitől, gyakran másodrangú vagy nem thatcherista személyekkel kellett magát körülvennie, akiknek saját ambícióik és terveik voltak a jövőt illetően.

A könyvből az első héten csaknem 100 000 példányt adtak el, szerzője nagy szorgalommal dedikálja az országon kívüli és belül. Lemondott miniszteri emlékirataikban és nyilatkozataikban máris cáfolják Thatcher asszony számos állítását hanyatlásának, majd kényszerű távozásának okairól. Ítéleteit és makacsságát kárhözhatják, amelyek megszábták politikáját és rányomják a bélyegüket emlékiratára is. De, mint a megértőbbek kiemelik, mi mást várhattak. Ezek nélkül a tulajdonságok nélkül soha nem érthette volna el azt, amit elért.